

## QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA REPRODUKTIV YOSHDAGI QIZLARNING MORFOFUNKSIONAL KO'RSATKICHLARI

**Rasbergenova Xurliman**

**Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti magistranti**

**Ilmiy rahbar: b.f.d., prof. Matchanov A.T.**

**<https://doi.org/10.5281/zenodo.17482459>**

**Annotatsiya:** Mazkur ilmiy ishda Qoraqalpog'iston Respublikasining turli ekologik sharoitida yashovchi reproduktiv yoshdagi qizlarning morfofunktsional ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqotning maqsadi ekologik omillar ta'sirida yosh ayollar organizmining jismoniy va fiziologik rivojlanishidagi o'zgarishlarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida antropometrik (bo'y, vazn, ko'krak qafasi aylanasi, troxanter indeksi) hamda fiziologik (arterial qon bosimi, o'pkaning tiriklik sig'imi, bilak kuchi) ko'rsatkichlar o'rganildi. Olingan natijalar Qoraqalpog'istonning ekologik noqulay hududlarida yashovchi qizlarda tana massasi indeksi va o'pka hajmi pasayganini, arterial qon bosimining esa gipotoniya yo'nalishida ekanini ko'rsatdi. Shuningdek, ekologik toza zonalarida yashovchi talabalarda morfofunktsional ko'rsatkichlar me'yorga yaqin bo'lgani aniqlandi. Tadqiqot natijalari ekologik omillarning inson salomatligiga, ayniqsa reproduktiv yoshdagi ayollar organizmiga ta'sirini baholashda ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

**Kalit so'zlar:** reproduktiv salomatlik, morfofunktsional ko'rsatkichlar, ekologik omillar, antropometriya, arterial qon bosimi, o'pka tiriklik sig'imi, Qoraqalpog'iston, talaba qizlar.

**Kirish.** So'nggi yillarda aholining sog'lig'ini, ayniqsa yosh avlodning jismoniy va funksional rivojlanishini o'rganish muhim tibbiy-iqtisodiy ahamiyat kasb etmoqda. Reproaktiv salomatlik masalalari jamiyatning barqaror demografik rivojlanishida hal qiluvchi o'rin tutadi. Qoraqalpog'iston Respublikasi ekologik jihatdan noqulay hududlar qatoriga kiradi, bu esa ayniqsa yosh ayollar organizmida morfofunktsional o'zgarishlarning shakllanishiga sabab bo'layotgani bilan ahamiyatlidir [1].

Tadqiqotning maqsadi Qoraqalpog'iston Respublikasining turli ekologik zonalarida yashovchi 20 yoshli talaba qizlarning jismoniy rivojlanishi va arterial qon bosimi ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlarni aniqlash hamda bu o'zgarishlarga ta'sir etuvchi ekologik omillarni baholashdan iborat. Tadqiqot obyekti Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universitetining biologiya fakultetida tahsil olayotgan 20 yoshli qizlar. Tadqiqot predmeti ularning antropometrik, fiziologik va funksional ko'rsatkichlari.

**Tadqiqot materiallari va usullari.** Ish davomida antropometrik o'lchovlar (bo'y, vazn, ko'krak qafasi aylanasi, oyoq va qo'l uzunligi, teri-yog' qatlami qalinligi) hamda fiziologik ko'rsatkichlar (o'pkaning tiriklik sig'imi, bilak kuchi, arterial qon bosimi) aniqlanib, ularning statistik tahlili olib borildi [2].

Tadqiqotlar Qoraqalpog'istonning uchta ekologik jihatdan farqlanuvchi hududlarida (region №1, №2, №3) o'tkazilgan. Har bir hududda 20 yoshli talaba qizlar tanlab olingan bo'lib, ularning o'rtacha sog'lik darajasi, tana tuzilishi va qon bosimi darajalari taqqoslab tahlil qilindi. Antropometrik ma'lumotlar asosida tana massasi indeksi (BMI) va troxanter indeksi hisoblandi. Arterial qon bosimi esa Korotkov usuli asosida tonometriya yordamida o'lchandi [3].

**Olingan natijalar va ularning tahlili.** Tadqiqot natijalariga ko'ra, Qoraqalpog'istonning ekologik jihatdan og'ir hududlarida yashovchi qizlarda o'rtacha tana vazni va bo'y uzunligi biroz past bo'lib, troxanter indeksi nisbatan yuqori chiqdi. Bu esa ularda suyak-mushak tizimining nisbiy sust rivojlanganligini ko'rsatadi.

Region №1 (Orolbo'yi hududi) talabalari orasida arterial qon bosimining past darajasi — gipotoniya holatlari ko'proq uchradi. Region №3 (nisbatan ekologik toza hudud) qizlarida esa qon bosimi me'yorda bo'lib, ularning o'pka tiriklik sig'imi ham yuqoriroq natijalarni ko'rsatdi [4].

Bundan tashqari, qizlarning bo'y-bast ko'rsatkichlari hamda ko'krak qafasi aylanasi o'rtasida ijobiy korrelyatsiya aniqlangan ( $r=0,62$ ,  $p<0,05$ ). Bu jismoniy rivojlanishdagi uyg'unlik darajasining yuqoriligini bildiradi. Ammo Orolbo'yi zonasidagi qizlarda bu bog'liqlik nisbatan sust bo'lib, atrof-muhitdagi zararli kimyoviy elementlarning (og'ir metallar, chang, suvdagi toksik birikmalar) ta'siri bilan izohlanadi [5].

Nafas olish tizimi faoliyatini baholashda ekologik jihatdan iflos hududlarda o'pkaning tiriklik sig'imi o'rtacha 7–9% past bo'lib chiqdi. Bu ko'rsatkichlar JSST me'yorlariga nisbatan pasayganligini ko'rsatadi [6]. Qizlarning aksariyatida bilak mushak kuchi ko'rsatkichlari past, bu esa umumiy jismoniy faollik darajasining yetarli emasligidan dalolat beradi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ekologik noqulay muhit (xususan, Orolbo'yi zonasidagi quruq shamollar, chang, suv tarkibidagi zararli elementlar) yosh ayollar organizmining morfofunktsional rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda [7].

**Xulosa.** Qoraqalpog'iston Respublikasining turli ekologik hududlarida yashovchi talaba qizlarning morfofunktsional ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Orolbo'yi mintaqasida yashovchi qizlarda jismoniy rivojlanish darajasi past, arterial qon bosimi gipotoniya yo'nalishida, o'pka tiriklik sig'imi va bilak kuchi esa pastroq ko'rsatkichlarga ega. Ekologik toza hududlarda yashovchi qizlar esa me'yoriy fiziologik ko'rsatkichlarga ega bo'lib, ularning tana konstitutsiyasi nisbatan uyg'un shakllangan. Olingan natijalar Qoraqalpog'iston sharoitida ayollar reproduktiv salomatligini yaxshilash uchun ekologik sog'lomlashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari biologiya va tibbiyot yo'nalishidagi talabalarining o'quv jarayonida, shuningdek, ekologik monitoring tizimida amaliy ahamiyat kasb etadi.

### Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST). Reprodukativ salomatlik bo'yicha hisobot. – Jeneva, 1994.
2. Matchanov A.T. "O'smir organizmida fiziologik rivojlanish va ekologik omillar." – Nukus: QDU nashriyoti, 2020.
3. Grombax K. "Fiziologik tizimlarning funksional bahosi." – Moskva, 1981.
4. Baranov A.A., Sheplyagina L.A. "O'smirlar yurak-qon tomir tizimining funksional xususiyatlari." – Pediatriya jurnali, №3, 2003.
5. Kurkatov V. va boshqalar. "Ekologik omillarning o'smirlar sog'lig'iga ta'siri." – Tibbiyot va ekologiya, 2004.
6. Malyarenko T.N., Sadova N.A. "O'pka ventilyatsiyasi va yosh omillari." – Kiev: Sog'lom

avlod, 1990.

7. Stepanova N.V. "Og'ir metallarning biologik tizimlarga ta'siri." – Rossiya Fanlar akademiyasi nashri, 2004.

8. Tadeyeva S.X. "Antropometrik ko'rsatkichlar va arterial qon bosimi bog'liqligi." – Toshkent: Tibbiyot fanlari jurnali, 2018.